

KÜLÖNFÉLÉK.

Az idei főtanács tárgyalásai. (Unitárius leánynevelés. Kolozsvári lelkesí állás. Bedő Albert-féle pályázat.) Az idei főtanács aug. 27—28. napjain tartotta üléseit. A háború izgalmi közepette is szép számmal gyűltek össze a tanácsosok és kellemes auspiciumok között indult a tanácskozás, melynek bevezető akkordjait püspökünk 40 éves jubileumi üdvözlője alkotta. Erről más helyen bőven megemlékezünk. De a második napnak tárgyalásait felizgatta az oláh betörés híre. Ettől kezdve a tárgyak gyorsított menetben kerültek sorra s már 28-án d. e. bevégeződtek a tanácskozások. Háromszék, Udvarhely megye tanácsosai aggodalommal siettek haza, de egyikük-másikuk már haza sem juthatott, már nem is találhatott a menekülés első zürzavarában övéire.

A főtanács I. Ferenc József őfelségét születésének 86. évfordulóján hódolattal üdvözölte, melyre még a tanácskozás folyamata alatt megérkezett a király köszönő válasza. A Főtanács a Berde-ebéd 600 K költségét egy létesítendő *Unitárius Leányotthon* céljaira rendelte félretenni. Örömmel üdvözöljük ezt a határozatot s meglelégedéssel láttuk, hogy az *unitárius nőnevelés* kérdése ez alkalommal ismételten felmerült. A tanintézetek részéről a püspök úrhoz elhangzott üdvözlő beszéd, mint a jövő egyik programmpontját tűzi ki a nőnevelés kérdését; a főtanács bizottság összefoglaló általános jelentésében szintén e tárgyra hívja fel a fokozott figyelmet. A megokolása azonban, amely a kérdést a háború miatt megfogycatkozott férfierővel hozza kapcsolatba, nem erősíti, hanem véleményünk szerint gyöngíti az álláspont elvi szilárdságát. Észre kell vennünk ugyanis végre-valahára, hogy nőnevelésünk az egész vonalon, az elemi iskolától fel gondozatlanul parlagon hever. A római katolikus egyház elég korán észrevette, minő fontos egyházi érdekek fűződnek a nők öntudatos és tervszerű katolikus szellemű neveléséhez. Ehhez képest a nőnevelő intézetek egész sorát egymás után állítják fel országsherte. A protestánsok iskolaügyi politikája ezt a kérdést mindezeideig figyelmen kívül hagyta. S csak most veszik észre, minő veszedelem rejlik abban, ha leányaink — felekezeti intézetek hiányában — katolikus leányiskolákat keresnek fel s annak levegőjét szíva készülnek elő az életre. A reformátusok már érzik leányiskolák felállításának szükségét s a tisztántúli kerület nagyérdemű iskolafelügyelője, Dóczi Imre, nem régen hallgatósága nagy megdöbbenése mellett mutatott rá azokra a hiányokra, melyek a ref. iskolai szervezet keretein belül fennállanak.

Mi még csak a kezdet kezdetén állunk. De jó jel, hogy a hiányt már érezzük, észrevesszük s a kívánalmak a hiányok pótlására már nyilvános fórum előtt elhangzanak.

Kevés lélekszámunk, elszórtságunk és anyagi erőink fogyatékosága

mellett mit tehetünk e téren, nem áll előttünk tisztában. De erős a meggyőződésünk, hogy valamit kell tennünk, mert különben éppen az az eszköz siklik ki kezeink közül, amellyel a katolikus egyház — igen sok esetben a mi hátrányunkra, — oly fényes eredményeket ér el. Vegyük csak alapul a mi hiányos és majdnem azt mondhatnám: megbizhatatlan statisztikánkat.

A mult iskolai évről szóló adatok szerint unitárius vallásoktatásban részesült: felső leányiskolai tanuló 23, polgári iskolai tanuló 213, tanítónő-képző intézeti tanuló 33. A jövő teendőire fontos útmutatást ad ez a statisztika abban a tekintetben, hogy honnan kerülnek ki, illetőleg hol tanulnak ezek a leányok nagyobb számban. A felsőleányiskolások közül Marosvásárhelyen 3, Kolozsvárt 10, Budapesten 4, Szegeden 3. A polgári iskolások közül Székelykeresztúron 26, Brassóban 10, Sepsiszentgyörgyön 9, Budapesten 18, Székelyudvarhelyen 18, Dicsőszentmártonban 10, Segesvárt 16, Marosvásárhelyt 7, Kolozsvárt 25, Tordán 45, Nagyszebenben 10.

Ezek a tanulók a legjobb esetben hetenként csupán kétszer kerülnek a hitoktató hatása alá, igen sok esetben azonban csak kéthetenként, vagy hónaponként egyszer. Nem szorul bővebb fejtegetésre, hogy a valláserkölcsei hatásnak ez a kevésbé intenzív ereje nem eléggé alkalmas arra, hogy az egyháznak öntudatos, erős hitű híveket neveljen. S azt is, sajnos, sok tapasztalat igazolja, hogy a nő hatása vallási kérdésekben a jövő nemzedékre sokkal erősebben nyilvánul, mint a férfié. Nem akarjuk e kérdést egész jelentőségében fejtegetni és kimeríteni. Csak rá akartunk mutatni unitárius nevelésünk e sajnálatos hiányára, hogy az illetékesek figyelmét felhívjuk rá hogy üdvös és célravezető eszközök előteremtéséről gondoskodjanak.

Fontos ügy volt a főtanácsn a *kolozsvári lelkészi állás* betöltése. A lelkész-tanári állás végre kétfelé osztatott s mindkettő betöltetett, a tanári elvileg már a tavaly, a lelkészi most s erre Csiki Gábor papjelölt alkalmaztatott. A sok port felvert régi kérdésnek ily módon való megoldását azért üdvözöljük örömmel, mert most már meg van a reményünk, hogy a kolozsvári eklézsia felébred letargikus álmából, élénk és öntudatos, eleven hitéletet fog kezdeni s Kolozsvár különböző alsó- és középfokú tanintézeteibe járó elég szépszámú unitárius növendékeink tervszerű és helyesen átgondolt vallásos nevelésben fognak részesülni, nemcsak a centrumban, hanem künn a végeken, a periferiákon is. Eddig is láttuk a bajokat, nem is voltunk megelégedve az állapotokkal, sürgettük is a változást. De be kellett látnunk, hogy a nagy feladat megoldására nincs elég erőnk s egy vagy két embertől nem lehet méltányosan erejüket meghaladó munka elvégzését követelnünk. Most már az állapotok jobbra fordultak s nem habozunk kijelenteni, hogy nagy reményekkel és várakozásokkal tekintünk az új lelkész működése elé melyre Istennek bőséges áldását kívánjuk.

Nem megnyugtató a *Bedő Albert-féle pályázat* eredménye. Három pályamunka érkezett, melyeket a bíráló sem jutalomra, sem dicsőre nem érdemesített. Valami nehéz fátum nehezedik erre a pályázatra mostanában. Nem tudjuk, miben keressük az eredménytelenség okát: a feladat nehézségében, a pályadíj összegében. a papok érdeklődéshiányában vagy képtelenségében? Azt kell hinnünk, hogy a feladat nehézségében van az ok. Hiszen egy normális terjedelmű egyházi beszéd jutalmául 100 korona tisztességes

összeg. Az érdeklődés teljes hiányáról sem panaszkodhatunk, hiszen most is akadt három pályázó, habár százegynéhány pap közül méltán elvárható volna, hogy többen pályázzanak. Úgy kell lenni, hogy a feladat nem olyan könnyű, milyennek első pillanatra látszik. A pályadíj kitűzése abszolút becsü munkát kíván népszerű nyelven. Mind a kettő elég súlyos követelmény. Aztán kitűzi a textust is. Ezen változtatni kellene. Igaz, hogy pályázatoknál rendszeren bevett szokás a tétel kitűzése, habár az ellenkezőre is van elég irodalmi példa. Rá kellene bízni a pályázóra a tétel megválasztását: vezessék őt lelke, tanulmányai, érdeklődési köre, egyénisége s a gondjaira bízott nyájnak lelki szükséglete. Hátha jobb eredményt szülné ez a módosítás?

Egyébként a főtanács a rendes kérdésekkel foglalkozott, hivatalnokokat, tanácsosokat választott, az egyház gazdasági és pénzügyi dolgait vette számon s beható érdeklődéssel foglalkozott a tanügyi jelentésekkel. Ezekre nincs miért részletesebben kitérnünk. Az érdeklődő mindez ügyeket részletesen áttanulmányozhatja a már megjelent terjedelmes jegyzőkönyvből. Csupán egy adminisztratív természetű újításra mutatunk még rá röviden. Nemcsak a papirhiány és ebből folyó árdrágulás, hanem a jó és gyors adminisztráció érdeke is követeli, hogy a főtanácsai határozatokat és utasításokat — a pénzügyi kiutalások kivételével — az érdekeltek, tisztviselők és testületek, a hivatalból megküldött jegyzőkönyvből tudomásul vegyék, elintézzék s arról a felettes hatóságnak jelentést tegyenek. Ez a határozat feltételezi, hogy az illetők az ügyeket a jegyzőkönyv nyomán éber figyelemmel kísérik. Nem túlságos nagy követelmény. Ezt mindenkitől el lehet várni.

Ő Felsége búcsuja. Szeretett népeimnek igaz köszönetet mondok azért a hűséges szeretetért, amellyel Irántam és Házam iránt úgy boldog napokban, mint súlyos időkben viseltetek. E ragaszkodás tudata jól esett szívemnek és abból merítettem erőt nehéz uralkodói kötelességeim teljesítéséhez.

Őrizzék meg ugyanczeket a hazafias érzéseket Utódom számára.

Hadseregemről és Haditengerészetemről is a meghatott köszönet érzelmeivel emlékezem meg bátorságáért és hűséges odaadásáért. Győzelmeik örömteljes büszkeséggel, az őket önhibájukon kívül ért balszerencse fájdalmas bánattal töltöttek el.

Abban a kitűnő szellemben, amely a hadsereget és a haditengerészetet, valamint mindkét Honvédségemet mindenkor lelkesítette, zálogát látom annak, hogy épen úgy, mint Én, Utódom is mindenkor számíthat rájuk.

A király temetése. November 30-án d. u. 3 órakor temették el a királyt, népei mélységes részvéte mellett. Bécsben a Szent István templomban ment végbe a temetés, melyen a szövetséges államok uralkodói vagy személyesen vagy trónörökösük útján vettek részt. Vilmos császárt a temetés napján kötelességei máshová szólították, de két nappal azelőtt megjelent a Burgban öreg atyai barátja és hű szövetségese ravatalánál és áldozott emlékezetének. Személyesen jelentek meg a bolgár, bajor és szász király, a trónörökös képviselte a német császárt és török szultánt. A magyar miniszterek teljes számban ott voltak, a főrendek és képviselők szintén nagy számban.

Itthon az ország minden városában és helyiségében, minden hitfelekezet templomában, minden iskolában gyászünnepélyt tartottak.

Az egyházi képviselő tanács november 24-én rendkívüli ülést tartott, melyet kizárólag a király emlékezetének szentelt. A püspök úr elnöki beszédjében szépen méltatta uralkodásának vezető gondolatait, kiváló emberi tulajdonságait. A beszédet a tanács egész terjedelmében jegyzőkönyvébe iktatta, fájó érzelmeinek és hálás emlékezetének megörökítéséül. A temetés napján az összes templomokban istentiszteletet rendelt el, az iskolákban a tanítás szünetelését és emlékünnepek tartását. Bécsben a temetésen az egyház képviselőjében való megjelenésre báró Daniel Gábor v. b. t. t., gondnokot és ifjabb dr. báró Daniel Gábor egyházi tanácsost kérte fel. A kolozsvári gyászistentiszteleten az imát Ferencz József püspök úr, a beszédet dr. Boros György főjegyző mondta. A kollégiumi ifjúság a gyászünnepélyt d. e. 11 órakor a díszteremben tartotta. Itt imát mondott Máté Lajos IV. éves papnövendék s emlékbeszédet tartott dr. Kiss Ernő tanár. Az ifjúsági dalkör az ünnepély elején és végén alkalmi gyász- és hazafias énekeket adott elő.

Károly király proklamációja népeihez.

Népeimhez!

Házammal és hű népeimmal együtt mély megindulással megrendülve állok ama nemes uralkodó ravatalánál, aki közel 70 éven át viselte gondját a monarchia sorsának. A Mindenható kegyelme köra ifjúságában hívta a trónra őt. Erőt adott neki, hogy késő agg koráig súlyos emberi szenvedéstől meg nem ingatva és meg nem törve, kizárólag uralkodási tiszte és népeinek forró szeretete által az eléje szabott kötelességeinek szentelje magát. Az ő bölcsessége, belátása, atyai gondoskodása alkotta meg a békés együttélés és a szabad fejlődés állandó alapjait. Súlyos zavarok és veszélyek közül jó és rossz időközön át ő vezette Ausztria-Magyarországot a béke hosszú, áldásos idején keresztül a hatalomnak arra a polcára, amelyen ma, hű szövetségessel karöltve állja a harcot a mindenfelől reátörő ellenséggel szemben.

Viharos időben lépek őseimnek fenkölt elődöm által teljes fényében reám hagyott tisztos trónjára. A cél nincsen még elérve, nem tört még meg ellenségeimnek az a balhiedelme, hogy támadásaik folytatásával legyőzhetik, sőt szétrombolhatják a monarchiát. Egynek érzem magam népeimmal abban a hajthatatlan elhatározásban, hogy végigküzdjem a harcot olyan béke kiküzdéséig, amely biztosítja a monarchia fennállását és zavartalan továbbfejlődését.

Büszke bizalommal számítok rá, hogy hős véderőm, népeim hazaszeretetére támaszkodva, hű fegyverbarátságban a szövetséges haderőkkel, Isten segítségével vissza fogja verni az ellenség összes támadásait és győzelmes befejezéshez juttatja a háborút.

Épen olyan megingathatatlanul bízom abban, hogy monarchiám, amelynek hatalma benne egyesült, a két államnak régi törvényekben megírt, harcban és veszélyben újra megpecsételt, elválaszthatatlan sorsközösségében rejlik, be- és kifelé megedzve és megerősödve fog ebből a háborúból kikerülni. És bízom abban is, hogy az összetartozandóság tudatától és mély hazaszeretettől

áthatva, a külellenség leverésére áldozatkész elszántsággal egyesült népeim együtt fognak működni a békés erőpótlás és megújulás munkájában is, hogy a belső virágzás, fejlődés és megerősödés korszakát biztosítsák a monarchia két állama és a hozzájuk csatolt tartományok, Bosznia-Hercegovina számára.

Amidőn, az ég kegyelmét kérném magamra, házamra és szeretett népeimre, a mindenható színe előtt fogadom, hogy őseim által reám hagyott örökségnek hű sáfárja leszek.

Mindent meg akarok tenni, hogy mielőbb elmuljanak a háború áldozatai és borzalmai.

Újból meg kívánom szerezni népeimnek a béke áldásait, amint ezt fegyvereink becsülete, államaimnak és hű szövetségeseimnek létérdeke és ellenségeink daca megengedi. Népeimnek igazságos, szeretetteljes fejedelme akarok lenni, az alkotmányt és törvényt tiszteletben kívánom tartani s gondosan fogok őrködni a jogegyenlőség felett. Állandó törekvésemet népeim erkölcsi és szellemi javának előmozdítására, a szabadság és jogrend oltalmára és arra irányítom, hogy a társadalom munkás tagjai számára becsületes munkájuk gyümölcseit biztosítsam. Elődömtől örökölt drága örökségem a korona és nép kölcsönös ragaszkodása és bizalma is. Magasztos, de súlyos uralkodói hivatásom kötelességeinek teljesítéséhez ebből merítetek erőt. Ausztria-Magyarország elpusztíthatatlan erejébe vetett hittel, népeim iránt érzett mély-séges szeretettől áthatva állítom életemet és minden erőmet a magasztos feladat szolgálatába.

Kelt Bécsben, 1916 november 21.

Károly s. k.

Gróf Tisza s. k.

Babérkoszorú a levegőből. Napilapok apró betűs hírben adják tudunkra, hogy az angol repülők tisztességet tevének Bölcke repülő kapitány szellemének. Mikor megtudták a német főhadiszállás hivatalos értesítéséből, hogy német ellenfelük hősi halált halt, fől szállottak a német front mögé. De nem bombákat dobtak le, hanem egy gyönyörű babérkoszorút, Bölcke hadi sírjára szántat. Nem tudjuk, eljutott-e a koszorú a Bölcke sírjára. De úgy érezzük, hogy az ellenfélnek ez az emberi nemes gesztusa beletalált a szíveikbe. Valami melegség árad el az ember lelkén ennek a kicsinyke hírnek az olvastán. Lám, az irtózatossá öldöklés kíméletlen vadságai közepette is az ember egy pillanatra magához tér, megtalálja jobb énjét, lelke mélyén azt az emberi vonást, amelyet a háború látszólag örökre eltemetett. És e jobb én szavára hallgatva, a lezuhant repülőben nem az ellenfelet látja, aki annyi társát szedte le, hanem az érző, a törékeny embertársat, aki élettelenül terül el szétroncsolt testtel és kiloccsant agyvelővel a gyeven. Lehetne az angol repülők ez emberi tettét a letűnt lovagkor egy ittfelajtott allűrjének is tekinteni. Nekem azonban jobban esik hinnem, hogy a szeretetnek és részvétnek egy mélyen emberi nyilvánulása ez. S csak az fáj, hogy nem általános; hogy nem ragadja meg az egész világon a lelkeket, mint egy vészes epidémia. Ha járványú lenne, akkor remélni lehetne, hogy megszűnik már ez az emberpusztítás, amelyről vajjon ki tudná megmondani, hogy miért kell lenni és miért nem szünhetik már meg?

Leibniz halálának 200-dik évfordulója. A f. év november 14-én volt Leibniz halálának 200 éves évfordulója. A nagy polihistor fordulópontot jelent a bölcsészet történetében. Az ő szelleme betetőzte, elmélyítette azt a munkát, melyet az öt megelőző évszázadok nagy gondolkodói, különösen pedig Arisztoteles végeztek, egyúttal azonban csodálatos éleslátással előre vetette pillantását s megsejtette látnoki erővel mindazokat a nagy problémákat, melyek napjaink gondolkodóit a legintenzívebben foglalkoztatják. „Megsejtette“, — mert Leibniz rhapszodikus munkássága a genialis eszmék valóságos tárháza ugyan, de nem részletes és rendszeres kidolgozásban, hanem korának egyik vagy másik jeleséhez írott levelében itt-ott elszórtan. S még ezeket sem ismerjük mind; műveinek igen nagy része még nincs kiadva, nap-nap után kerülnék napvilágra értékes adatok a hannoveri kir. könyvtárból. A nagy terv, mely a porosz tud. akadémia kezdeményezésére a külföld kiválóságainak bevonásával Leibniz *összes* műveinek új kiadását tervezi, úgy látszik, még nem készülhetett el. Pedig a tudományos világnak erre nagy szüksége van, nemcsak Leibniz gondolatvilágának egységes és teljes áttekinthetősége végett, hanem magáért a tudományos kultúra kedvéért, a filozófálásért!

Leibniz az a filozófus, akinek lelkét a tudományos világnyelv ideájától (characteristica universalis) elkezdve, a matematika, physika, metaphysika, logika, erkölcsstan és csodálatosképen a teológia — összes vitás kérdései rezgésbe hozzák. Minthogy, mint a Theodicea kifejezésre juttatja, a kereszténység tanai a helyesen megállapított bölcsélet tételeivel nem ellenkezhetnek, érthető, hogy Leibniz bölcséletében csaknem mindenütt találkozunk teológiai természetű fejtegetésekkel.

Az isten fogalmának kialakítása és felfogása azonban nála nem dogmatikus ötlet, hanem tudományos szükségképpeniséggel megalapozott postulatum, amely elől a gondolkodás nem térhet ki. Csak a monadologia bizonyítására hivatkozunk. „Okvetlen szükséges“ — úgymond Leibniz, — hogy a dolgoknak utolsó oka egy substantiában legyen, melyben a változások részletei csak eminenter vannak meg s ez az, amit Istennek nevezünk. Mivel tehát ezen substantia elégséges oka az összes egyes dolgoknak, melyek minden részletükben összefüggnek, *„nem létezik több egy istennél és es az Isten elég“*.

Az isten lényege: a tevékenység, még pedig tiszta tevékenység, „actus purus“, melyet nem zavar az anyag passivitása. Ez a tiszta tevékenység abban áll, hogy isten a világot egyetlen pillanatban a legkisebb részletig átfogja s örködik azon világharmónia fölött, mely a mindenség minden részletét alkotja s melynek legkisebb megzavarása, az egész világ összhangját megbontja.

Isten gondolata Leibniz rendszerének természetes befejezése. Hiszen a folytonos és örök tevékenység következtében minden monas magában hordja a végtelenséget s így mindenik a maga kicsiny körében az egész mindenséget képviseli, épp úgy, mint az istenség. Míg azonban ezeket köti az anyagság passiv ereje, — az isten ettől ment. S így tulajdonképen csak ő a végtelen. Azért feléje törekszik minden lény, de legfőként a *szellem*. Azért mondja Leibniz: „az én rendszerem abban csúcsonylik, hogy minden monas a mindenség egy pontja és hogy minden szellem az istenség utánzata“

Leibniznak minden tudományosság köszönhet valamit, ha nem is készlet és kidolgozottat, de legalább egy szikrát, mely előre világít bele jövő évszázadok munkájába. Egyik vezére az emberi szellem igazságért vívott évezredes küzdelmének s így a fegyverek csörgése közt is méltó megemlékezni róla.

Erdély újraépítése. A betörő oláh horda által okozott kár — szerencsére — nem olyan nagy, amint az első napok rémületei közben hallottuk. Ezt a kárt tetézték nagyon sok helyt saját katonaságunk és a menekülők. Az oroszok kárpáti betörése és kiűzése után a magyar sajtó és társadalom azonnal megmozdult és kiadta a jelszót, hogy fel kell építeni a kárpáti falvakat, szebben, egészségesebben, mint valaha voltak. Az otthonukból kiűzött székelyeknek az első segínyt a magyar társadalom, melynek a lelkiismeretét a sajtó csodás erővel ébresztette fel, megható módon nyújtotta. Rövid néhány nap alatt sok százczeret adott össze, hogy az első napok váratlan lelki megrázkódtatásait s az inség kínjait elviselhetővé tegye. Most már a visszatérés nagyobb részén is túl vagyunk. De még sem a társadalom, sem az állam nem tett kezdő lépéseket aziránt, hogy a lelkekben és anyagiakban okozott kár pótolassék. A megrendült néplélek erkölcsi egyensúlyának és összhangjának helyreállításában a papságra vár a legelső és legsürgősebb feladat. És nemcsak hiteősítő, hanem nemzetépítő munkát teljesít az a pap, aki most — e nagy nemzeti megróbáltatás nehéz napjaiban — a lelkeket Istenhez emeli s a bizalomnak és ragaszkodásnak erős szálaival kapcsolja ahhoz a földhöz, amelyről csak most tudtuk meg, mennyire nincs számunkra más hely e világon, mikor — majdnem elveszítettük.

Magyar tanítók a háborúban. A háború kezdete óta katonai szolgálatot teljesít 2481 állami tanító. Nem állami tanító és tanítónő az országban van összesen 26.000. Ebből hadbavonult és katonai szolgálatot teljesít 13.600. A hadbavonult tanítók létszáma e szerint 16.081. Ezek közül elesett 360, hadifogságba jutott 106, kitüntetést kapott 111, még pedig vaskoronarendet kapott 1, vaskeresztet 1, signum laudis-t 6, arany vitézségi érmet 6, nagy ezüst vitézségi érmet 23, kis ezüst vitézségi érmet 49, bronz vitézségi érmet 12, koronás ezüst érdemkeresztet a vitézség szalagján 9, hadiékítményes katonai érdemkeresztet 2, vasérdemkeresztet a koronával a vitézség szalagján 2 tanító.

Az összes tanítóknak több mint fele teljesít hadiszolgálatot. Vajjon nélkülözhetjük mi ezeknek a népnevelő munkáját odahaza az iskola-között, hogy ilyen nagy százalékban kellett nekik bevonulni? Nem szenvedünk-e helyrehozhatatlan kárt a népnevelés terén, ha olyan hosszú időn keresztül tanító nélkül hagyjuk az iskolát?

A budapesti egyetem népessége. A budapesti egyetem múlt évi beszámoló jából közlünk egy néhány adatot. Az I. félévre 5409 hallgató iratkozott be. Vallás szerint így oszlanak meg: r. katolikus 2115, izraelita 2113, görög

katolikus 120, görög keleti 120, református 559, ágostai evangélikus 357, unitárius 15, mohamedán 1, felekezetenkívüli 3. A II. félévben a hallgatók száma 4920 volt. Vallás szerint a fennebbi sorrendben 1988, 1851, 119, 123, 521, 301, 11, 1, 5. Karok szerint: a hittudományi karon 107, 104, a jog- és államtudományi karon 2178, 1911, orvostudományi karon 2178, 1946 orvostanhallgató, 48, 25 gyógyszeranhallgató, a bölcsészettudományi karon 902, 877. Ezek a néma számok nagyon beszédessé válnak, ha meggondoljuk, hogy a római katolikusok a polgári népesség 52¹⁰/₀-át, az izraeliták 4⁵/₀-át teszik; az egyetemi hallgatóknak pedig amazok 40⁴⁰/₀-át, ezek pedig 37⁶⁰/₀-át. Nem nehéz megjövedőlni, hogy a jövő magyar intelligencia körében a különböző vallásfelekezetek milyen arányban lesznek képviselve. És érdekes volna tudni, hogy vajjon az izraeliták a frontokon is ilyen erős képviselőben jelennek meg? A folyó 1916/17. isk. évben a hallgatók száma 3913; a bölcsészettudományi karon 958. Ezek közül nőhallgató 465. A nőhallgatók száma a tavaly óta 108-al emelkedett.

Ötödik hadikölcsön. Ötödször fordul a magyar állam a magyar közönséghez, hogy kölcsönével segítsen előteremteni azokat a nagy összegeket, amelyek a háború sikeres folytatásához és dicsőséges befejezéséhez okvetlenül szükségesek. Emlékezzünk, hogy a háború elején a nagy német szövetségest minden egyebek között az első magyar hadikölcsön jegyzés szép eredménye lepte meg legkellemesebben. Valljuk meg őszintén, ez az eredmény meglepett bennünket is, a magyar közvéleményt. Hiszen addigi pénzügyi politikánk nem volt ahhoz szokva, hogy kölcsönért az állam polgáraihoz folyamodjék. S a magyar közönség bizalma sem volt a nép széles köreiben ilyen pénzügyi műveletek iránt eléggé felköltve. A háború sok tanúsága között egyike a legkellemesebbeknek az, hogy az államnak ezután nem kell külföldi kölcsönhöz fordulnia; a népre nézve pedig az, hogy verejtékkel szerzett pénzt legbiztosabban és leghasznosabban nem a ládafiában helyezheti el és gyümölcsöztetheti, hanem az államnak adandó kölcsön útján. Nemcsak hazafiasan cselekszik tehát, aki minden nélkülözhető pénzt hadikölcsönbe fekteti, hanem saját maga vagyoni érdekeit is legjobban szolgálja. Hiszen a kölcsön feltételei olyan kedvezőek a kölcsönadóra, hogy ilyen kedvező feltételeket máshol sehol sem érhet el. Reméljük, hogy az állam felhívása nem fog most sem részvétlenséggel találkozni. Úgy értesültünk, hogy az egyház erre a hadikölcsönre egy millió koronát jegyzett.

A halotthamvasztás Németországban. A halotthamvasztás hívei megállapították azokat az elveket, melyeknek alapján a kérdést törvény rendezhetné. Ezek az elvek a következők: a hamvasztás és elföldelés teljesen egyenjogú temetési szokások. A hamvasztás csak e célra épített és berendezett krematoriumban történhetik. Engedélyt krematorium felállítására csak politikai vagy egyházi közösség kaphat. Krematorium csak emberi tetemek elhamvasztására használható, a hamvakat felírással ellátott ércedényben kell megőrizni. A hamvasztáshoz orvosi és halottvizsgálati bizonyítványok alapján az engedélyt a rendőrhatalóság adja meg. Erőszakos halál esetében az elham-

vasztás csak az ügyészség engedélyével történhetik meg. Ha a halott életében kívánta, hogy elhamvasztassék, a temetésre kötelezettnek a hamvasztásra irányuló kérelmét okvetlenül elő kell terjeszteni.

Özveggy Lőrinczy Sándorné, szül. Kacsó Katalin f. évi nov. hó 13-án, életének 65, özvegységének 2-ik évében Tordán elhunyt. Halála egy nagy családot borított gyászba, melynek fáradhatatlan gondosságával őriző angyala volt. Áldott jó szíve tele volt övéi iránti szeretettel és figyelmes gyöngédséggel. Kedvesei áldják emlékezetét.

Özveggy abrudbányai Abrudbányay Béláné, szül. Engländer Borbára, m. kir. erdőigazgató özvegycé f. évi dec. hó 4-én életének 72, özvegységének 26 évében hosszas szenvedés után csöndesen elhunyt. Nagy család és kiterjedett rokonság gyászolja az elhunytat.

Egyed Ferenc nyug. unitárius lelkész, egyházi tanácsos, az Emke alapító tagja, életének 80. évében Homoródszentpálon dec. hó 5-én elhunyt. Az elhunyt mint apa páratlan jóságával és szeretetével, övéinek boldogságát munkáló gondosságával, mint ember tiszta jellemmel, mint lelkész az Úr igéjének szóval és példaadással való hirdetésével emelt magának tartós emléket.

A középiskolai ifjúság előkészítése a katonai szolgálatra. A múlt év ez irányú munkássága örvendetes eredményeket mutat s ezért a miniszter ez évben is tanfolyamokat szervez mindenütt, ahol ez a szervezés a háborús viszonyokból folyó nehézségekbe nem ütközik. Ez a katonai előkészítés a testgyakorlást nem teszi feleslegessé, csak kiegészíti s ezért a testnevelés tantervszerű anyagát korlátozni nem szabad. Az előkészítés 60-as csoportokban történik a VI–VIII. o. tanulókkal. Az előkészítés tananyaga részint katonai, részint orvosi. Altisztek nem alkalmazhatók, csak intézeti, esetleg idegen tanerők. A tanfolyamot 3 fél és 2 egész napi kirándulás egészíti ki.

Hibaigazítás. Közlönyünk 4. füzetének 195. lapján az első mondatba hiba csúszott be, melyet ezennel helyreigazítunk: Rousseau nem *Pontal*, hanem *Marion* kisasszonyt vádolta meg a rózsaszínű szalag ellopásával.

A reformáció jubileuma. A hazai evangélikus egyházak a jövő évben a reformáció 400 éves jubileumát akarják megünnepelni. Az ünnepség módzatainak megállapítására kiküldött bizottság elkészült javaslatával. Az ev. egyház egyetemes közgyűlése már foglalkozott is a kérdéssel. A javaslat szerint a jubileumi istentiszteletnek rendje a helyi szokásokhoz alkalmazkodik, ideje okt. 28., 31. vagy november 4-e. Lényeges azonban az, hogy Luther „Erős vár a mi Istenünk“-et mindenütt énekeljék és a lelkészek a püspökök által kitűzött textusokról prédikáljanak. Az istentiszteletet hálaadó

ének fejezi be és úrvacsorát is osztanak. Azután egyházi közgyűlést tartanak és egyházi közcélokra adományokat gyűjtenek. A d. u. istentiszteleteken felolvassák az ágostai hitvallást, melyet magyar, német és tót nyelven kiosztás végett kinyomatnak. Az ifjúság részére külön Luther-ünnepélyeket tartanak. A javaslat nem találkozott általános helyesléssel. Kifogásolták, hogy miért marad szerényen szűk egyházi körben, hogy az istentiszteletet úrvacsorával köti össze, melynek magába szálló áhítata nem tűri az ünneplés zaját és hogy miért kell a papnak püspöki textusról prédikálni. Úgy látszik, a terv módosításokon fog keresztül menni.

• Olvasóinkhoz! Közlönyünk szept.—okt. száma nem jelenhetett meg a maga idejében. Most ez év utolsó *kettős* füzetében kapja azt is az olvasó. A késlekedés oka egyfelől speciális erdélyi viszonyainkban van, másfelől abban a szomorú tényben, hogy olvasóink igen jelentékeny részének az oláh betörés miatt otthonából menekülnie kellett s füzetünkkel amúgy sem tudtuk volna nagy részüket ideiglenes hajlékukban megtalálni. Elnézést kérünk szíves olvasóinktól a késedelmért, amely tőlünk nem függő okokból származott. Reméljük, hogy jövőben ilyen okok miatt többé nem fog késni lapunk.

Olvasóinknak, akik közül sokan ették a hontalanság keserű kenyérét boldogabb és szebb karácsonyi ünnepeket kívánunk!

Béke-ajánlat. 1916 december 12-e éppen olyan korszakos dátuma lesz a világháborúnak, mint volt 1914 július 27. Amit az emberiség milliói oly régóta és oly epekedve várnak, már megtörtént: az első felhívás a középhatalmak részéről a béketárgyalások megkezdésére. A sanyargó emberi szívet megváltó béke beköszöntéséig lehet, hogy hosszú út vezet. De mint a pünkösti szentlélek eljövetele, úgy szállotta meg a lelkeket az első hír édes érzése. Hiába, a lélek nem a gyilkolásra, szeretetlenségre, az embertárs gyűlöletére van teremtve. Természetes állapota nem a bellum omnium contra omnes, hanem az egymást megértő, segítő, egymásra boruló szeretet. Ezt ideig-óráig mesterségesen elfojtani lehet, de kiölni nem. Sokáig, tulságos sokáig tartott a lelkeknek ez a mesterséges elzárása az emberiség érzelmei elől. De mint a tulságosan fűtött kazán kirobbant végre s milliók szívét boldogság árasztotta el, hisszük, nemcsak a mi sorainkban, hanem ellenségeink között is, Pedig ennek az emberséges elhatározásnak, hogy nyugalom és béke térjen már a szívekbe és békés munka a családi hajlékokba, találkozni kell ellenségeink vezetőinek megértő szándékával. S vajjon fog-e találkozni? Ha nem, akkor tovább fog folyni az embervér, tovább fognak pusztulni a kultura javai, több özvegy könyei fognak peregni és több gyászfátyol fogja komorra tenni az utcák hangulatát. És folyni fog az embermészárlás tovább, míg minden ellenségünk ráeszmél, hogy ez a főd a mienk, örökre, elidegeníthetetlenül mindaddig, míg egyetlen egy magyar él a világon. De a világtörténelem és a népek ítélő széke előtt a felelősség áthárul rólunk, akik nemzeti létünk védelmére fogtunk fegyvert s azt vitézül és sikerrel csillogtattuk addig, míg az egész világnak megmutattuk, hogy nem vagyunk halálra váltak; és elszámították magukat azok a drága szomszédaink és szövetségeseink, akik temetésünk után az osztozkodásra készültek.

TARTALOM.

I. Önálló cikkek, tanulmányok.

	Lapszám
<i>Dr. Gál Kelemen</i> : A második félszáz év elején	1
<i>Györfi István</i> : A kultúra és a háború	5
<i>Zoltán Sándor</i> : Jézus és a háború	20
<i>Dr. Boros György</i> : Visszatekintés az Unitárius Teológiai Akadémia fejlődésére	27, 89
<i>Zoltán Sándor</i> : Párhuzamok és ellentétek Jézus és Buddha között	65
<i>Dr. Kiss Ernő</i> : Helyénvaló tanulságok	105
<i>Dr. Tóth György</i> : Iratlan és írott törvények	113
<i>Vári Albert</i> : Berde Mózsza életfilozófiája	129
<i>Dr. Borbély Ferenc</i> : Berde Mózsza	141
<i>Dr. Gál Kelemen</i> : Megnyitó Beszéd a Berde-emlékünnepeyen	154
” ” Bezáró beszéd a Berde-emlékünnepeyen	156
<i>Dr. Tóth György</i> : A fegyelmi törvények vagyoni felelősségi rendszeréről	158
<i>Radványi József</i> : A Todoroszku-töredék első darabja	172
<i>Kelemen Lajos</i> : Toroczkai Máté püspök családi neve	181
<i>Dr. Kemény Gábor</i> : Rousseau tanulmányok	193, 248
<i>Zoltán Sándor</i> : Az istenfogalom Jézus tanításaiban	206
<i>Bárka József</i> : Keresztelésünk érvényessége a katolikus egyházjog és a saját egyházi jogunk szempontjából	214, 260
<i>Fekete Lajos</i> (1837—1916.)	228
<i>V. A.: I. Ferencz József</i>	241
<i>Ferencz József</i> : Ima	244
<i>Ferencz József</i> püspökségének negyvenéves fordulója	280
<i>Vári Albert</i> : A háború erkölce	290
<i>Vári Albert</i> : I. Ferencz József és az unitáriusok	294
<i>Benkő Mihály</i> 1847—1916.	297
<i>Zoltán Sándor</i> : Racionálizmus, valóság	299

II. Irodalmi értesítő.

<i>Dr. G. K.</i> : A német háborús irodalomból	38
<i>Nyárádmenti</i> : Györfi István könyvéről	45
<i>Vári Albert</i> : Prohászka Ottokár, A háború lelke	49
<i>V. A.</i> : A Debreceni Lelkészi Tár. Ukrajna	54
<i>Dávid Ferenc</i> -füzetek	55

	Lapszám
B. J.: Prohászka O., Az objektív idealizmus	122
A tiszai ev. egyházkerület eperjesi kollégiuma teológiai Otthonának jelentése az 1914/15. tanévről	124
Ürmösi József: A lelki pásztori gondozás és gazdasági szociális kérdés Dr. Zolnay Jenő: Egyházi követelések behajtása s ezzel kapcsolatos kérdésekről	184
S. Szabó József: Debreceni és sárospataki papok a reformáció századában	185
Román Ernő: Tudakozzátok az írásokat	186
Uray Sándor: Mentsük meg a jövő nemzedéket	186
Szombati Szabó István: A halál szérűjén	186
Sántha Károly: Háborús idők imádságos könyve	187
Papp Géza: Egy tábori lelkész harctéri naplója	187
Csifő Salamon: Manu törvényei	230
Vári Albert: Percelné Kozma Flóra, Felolvasások és közlemények	312
Dr. K. Tompa Arthur: György János, A társadalmi megújulás bölcsészete	314
Dr. Szlávik Mátyás: A tiszai ev. egyházkerület eperjesi kollégiuma teológiai Otthonának tíz éves története és jelentése 1915/16-ról	323
Kájel István: Háborús adventünk	324
Pósa Péter: Én vagyok a feltámadás és az élet	324
Soós Károly: Bizzatok az Istenben!	324
th. gy.: Boros György: Az Unitárius Teológiai Akadémia Szervezete és Szabályai	324

III. Különfélék.

Püspöki körlevél	56
Az Unitárius Közlönynek. Pályázat Bencédi Gergely élet- és jellemrajzára	58
Szózat az unitárius lelkészekhez	58
Szomorú népesedési statisztika. Új vallás Biharmegyében. A reformáció négyszázados fordulójának megünneplése	59
Ballagi Aladár előadása a száműzött Rákócziáról	60
Wendte levele	60
A technika országában	61
Világrend és világháború	62
Magyar nyelv a bécsi középiskolákban	63
Lengyel egyetemek	64
Gyász hírek: özv. Hadházy Józsefné, Molnár Kálmán, Gálfi Zsigmond, Dr. Kozma Endre, Abrudbányai Rédiger Aladár, Homoródmási Gothárd Sándor, Nagyajtai Kriza Sándor, Nyiredy Margit	64, 240
Értekezlet a vallás-erkölcsi nevelés ügyében. Főigazgatói kinevezés. A katonai célokra lefoglalt középiskolák felszabadítása	125
A Kárpátok napja. Tanárok a háborúban. A porosz képviselőház. Magyar Tudományos Intézet Konstantinápolyban	126

	Lapszám
Fraknói Vilmos. Diákok részvétele a gazdasági munkákban. Berde- emlékünnepe. Mercier bibornok	127
A legöregebb regruták. A sárospataki ref. teológia és jogakadémia. Tilos a piros tojás	128
Dr. Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter kiténtetése. Közoktatási reformjavaslatok. — Tanítónők férjhezmenetele Ausztriában	188
Görgei Arthúr. Berzeviczy az iskolai katonás nevelésről. Az úrvacsora és a dogma	189
Sárospatak vagy Miskolc?	190
Az egyetemi ev. teológiai fakultás	191
A lelkészek háborús segélye	192
Olvasóinkhoz. A király szózata a nemzethez	238
Leányközépiskolák. A német császár táborig lelkészei között	239
Az ideai főtanács tárgyalásai	324
Ő Felsége búcsuja	326
A király temetése	326
Károly király proklamációja népeihez	327
Babérkoszorú a levegőből	328
Leibniz halálának 200. évfordulója	329
Erdély újraépítése	330
Magyar tanítók a háborúban	330
A budapesti egyetem népessége	330
Ötödik hadi kölcsön	331
A halotthamvasztás Németországban	331
Özv. Lőrinczy Sándorné, szül. Kacsó Katalin	332
Özvegyszerűsítési Abrudbányay Béláné, szül. Engländer Borbára	332
Egyed Ferenc	332
A középisk. ifjúság előkészítése a katonai szolgálatra	332
Hibaigazítás	332
A reformáció jubileuma	332
Olvasóinkhoz	333
Békeajánlat	333

